

การสอนสังคมศึกษาตามแนวพุทธคุณ Buddha's Method for Teaching Social Studies

พระนฤชา อริยมณี (ทรัพย์ชูตระกูล)¹

นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

Phra Naruecha Ariyamete (Sabchootrakool)¹

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

E-mail: naruchasubehutrakool@gmail.com.

บทคัดย่อ

การสอนสังคมศึกษาตามแนวพุทธคุณ มีหลักการของพระพุทธองค์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างแรงจูงใจสำหรับการเผยแพร่ธรรม การชักจูงคนเข้าปฏิบัติธรรม ในการเรียนการสอน เพื่อให้เข้าถึงธรรมะในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างประเสริฐที่สุด เพราะสังคมที่มีธรรมะเป็นสังคมที่มีรากฐานแข็งแกร่งเป็นสังคมไร้ทุกข์โทษ เป็นสังคมสะอาด และเป็นสังคมแห่งความละเอียดอ่อนเกรงกลัวต่อความชั่ว กล่าวได้ว่า ผลการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น (1) สภาพการสอน คือ สภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษา ทางกายภาพ เช่น ห้องเรียน ห้องสมุด ห้องโสตทัศนูปกรณ์และทางชีวภาพ เช่น บุคลิกภาพของเพื่อน ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และนักเรียน นักศึกษา (2) พุทธวิธีการสอน คือ สีลาในการสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดความแจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ลัทธิ และร่ำเริงฯ (3) รูปแบบการการสอน คือ การจัดเนื้อหาสาระ ผูกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ และการเผชิญหน้าสถานการณ์ ฯลฯ (4) การประยุกต์ทฤษฎีการสอน คือ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ระหว่างพุทธวิธีการสอน และทฤษฎีหลักการทางตะวันตก

คำสำคัญ: การสอน, สังคมศึกษา, พุทธคุณ.

Abstract

Buddha's Method for Teaching Social Studies could be applied for propagation and motivation for learning by perfectly. Because of, based on Buddhism must be set social clean and clam then avoiding from all bad things according to concern literary such as (1) Teaching condition mean environment in school such as class room library studio the condition by biological mean friends' personality among teacher and students. (2) Buddha's Method for Teaching mean make all condition for clear motivate beave and joyful. (3) Teaching model mean setting contends practice process for thinking management and encounter. (4) Teaching applies by analyzed and sensitized between Buddha's Method and Western.

Keywords: Teaching, Social Studies, Buddha's Grace.

1. บทนำ

คำว่า “พุทธคุณ” เป็นคำที่ชาวพุทธคุ้นหูกันเป็นอย่างดี แต่เชื่อว่าหลายคนยังไม่เข้าใจคำนี้ได้ถูกต้องนัก จึงขอนำมาอธิบายขยายความไว้ในที่นี้ โดยในพจนานุกรม พุทธศาสน์ ของรองศาสตราจารย์ดุษฎี ไชยโยธา ได้ให้ความหมายไว้ว่า พุทธคุณ 9 คือ คุณความดีของพระพุทธเจ้า 9 ประการ ดังที่นักปราชญ์ได้ร้อยกรอง เพื่อให้เป็นบทสวดสรรเสริญพระคุณอันประเสริฐไว้ดังนี้ 1. อรหะ เป็นพระอรหันต์ มีค่าแปลและความหมายอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้ 1.1 เป็นผู้ควร คือ ผู้ทรงสั่งสอนสิ่งใดก็ทรงทำสิ่งนั้นได้ด้วย เป็นผู้มั่งคั่งบริสุทธิ์ 1.2 เป็นผู้ไกล คือ ผู้ทรงไกลจากกิเลสและบาปกรรม เพราะทรงละได้เด็ดขาดแล้วทั้งโลก โกรธและหลง 1.3 เป็นผู้หักซึ่งกำแพงล้อมสังสารวัฏ คือ ผู้ทรงตัดวงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏได้แล้ว 1.4 เป็นผู้ไม่มีข้อลี้ลับ คือ ผู้ทรงไม่มีบาปกรรมทั้งที่ลับและที่แจ้ง เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนผู้อื่น และเป็นผู้ควรได้รับความเคารพของผู้อื่น 2. สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ทรงตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง คือ ทรงตรัสรู้อริยสัจ 4 อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นการค้นพบด้วยพระองค์เอง ไม่มีครู อาจารย์เป็นผู้สอน 3. วิชชาจรมสมปนโน เป็นผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรรยา คือ มีวิชาความรู้ตั้งแต่ความรู้ระดับพื้นฐาน จนกระทั่งความรู้ระดับสูงสุด และมีจรรยาความประพฤติดีประพฤติดีได้ตามที่ทรงรู้ เช่น ความสำรวมในศีล เป็นต้น 4. สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดี คำว่า “ไปดี” มีความหมายหลายนัยคือ 1.เสด็จดำเนินตามอริยมรรคมีองค์แปด อันเป็นทางเดินที่ดี 2.เสด็จไปสู่พระนิพพาน อันเป็นสภาวะที่ดียิ่ง 3.เสด็จไปดีแล้ว เพราะทรงละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง 4.เสด็จไปปลอดภัยดี เพราะเสด็จไปบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก 5. โลกวิทู เป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลก คือ ทรงรอบรู้โลกทางกายภาพ เช่น โลกมนุษย์ สัตว์โลก สังขารโลก โอกาสโลก และทรงรู้โลกภายในคือ ทุกข์และการดับทุกข์ 6. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นสารถิผู้ทรงฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม คือ พระองค์ทรงรู้นิสัย (ความเคยชิน) อุปนิสัย (มีแวว) อธิมุตติ (ความถนัด) อินทรีย์ (ความพร้อม) ของบุคคลระดับต่าง ๆ และทรงฝึกสอนด้วยเทคนิควิธีการที่เหมาะสมแก่ความเคยชินแวถนัด และความพร้อมของเขาให้บรรลุผลเป็นจำนวนมาก 7. สตถาเทวมนุสสานิ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือ พระองค์ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติที่ควรเป็นครูของบุคคลในทุกระดับชั้น เพราะพระองค์ทรงรอบรู้และทรงสอนคนได้ทุกระดับ ทรงสอนด้วยความเมตตา มิใช่เพื่อลาภสักการะและคำสรรเสริญ แต่ทรงมุ่งความถูกต้องและประโยชน์สุขของผู้ฟังเป็นใหญ่ ทรงสอนให้เหมาะสมกับอัธยาศัยของผู้ฟัง และทรงทำได้ตามที่ทรงสอนนั้นด้วย 8. พุทโธ เป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คือ พระองค์ทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ยึดถือกันมาผิด ๆ ด้วย ทรงรู้จักฐานะ คือ เหตุที่ควรเป็นเปรียบได้กับคนตื่นจากหลับแล้วทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกมายด้วย อนึ่งพระองค์ทรงตื่นแล้วเป็นอิสระจากอำนาจของโลก โกรธ หลงแล้ว เมื่อทรงตื่นแล้วก็ทรงแจ่มใสเบิกบาน มีพระทัยบริสุทธิ์สะอาด 9. ภควา เป็นผู้มิใช่ใคร ผู้ทรงแจกแบ่งธรรม คือ พระองค์ทรงเพียบพร้อมได้ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย อันเป็นผลสัมฤทธิ์แห่งพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมา นับเป็นผู้มิใช่ใครดีกว่าคนทั้งปวง เพราะพระองค์ทรงทำการใดก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ ส่วน “ภควา” แปลว่า “ทรงแจกแบ่งธรรม” หมายถึง มีพระปัญญาล้ำเลิศ จนสามารถจำแนกธรรมที่ลึกซึ้งให้เป็นที่เข้าใจง่าย และมีพระกรุณาธิคุณจำแนกจ่ายคำสั่งสอนแก่เวไนยสัตว์ให้รู้ตาม พระพุทธคุณทั้ง 9 ประการนี้ (ออนไลน์)

2. ความสำคัญของการสอนสังคมศึกษาตามแนวพุทธคุณ

คุณธรรมตามแนวพุทธคุณ พุทธคุณ 3 คือ 1. พระวิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ 2. พระปัญญาคุณ คือ ปัญญา 3. พระมหากรุณาธิคุณ คือ พระมหากรุณาแสดงตามแนวพุทธคุณ 3 คือ

ก. พระปัญญาคุณ ขอยกมาแสดง 2 อย่าง คือ ทศพลญาณ และปฏิสัมภิทา

1) ทศพลญาณ (ม. มุ. (บาลี) 12/166) คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคตที่ทำให้พระองค์สามารถบันลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง ได้แก่

(1) ฐานฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะ และอฐานะ คือหยั่งรู้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขต และขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่าอะไรเป็นไปได้ และอะไรเป็นไปได้แค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกระทบที่ดีและชั่วต่างๆ กัน

(2) กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

(3) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง (คือสู่สุคติทุกคติ หรือพ้นจากคติ) หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง (จะเป็นทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือสัมปรายิกัตถะ หรือปรมาตถะก็ตาม) รู้ว่าเมื่อต้องการเข้าสู่จุดหมายใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

(4) นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่างๆ เป็นอเนก รู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนกกสังขาร และอนุปาทินนกกสังขาร เช่นเรื่องชีวิต ก็ทราบองค์ประกอบต่างๆ สภาวะขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งหน้าที่ของมันเช่นการปฏิบัติหน้าที่ของขันธ อายตนะและธาตุต่างๆ ในกระบวนการรับรู้เป็นต้น

(5) นานาธิมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมฺมุตติ (คือรู้ธรรมาศัยความโน้มเอียง แนวความสนใจ ฯลฯ) ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน

(6) อินทริยปริปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยข้อสัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้นๆ มีแนวความคิด ความรู้ ความเข้าใจ แค่ไหนเพียงใด มีกิเลสมากกิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่ กล้าสอนง่ายหรือสอนยากมีความพร้อมที่จะเข้าสู่การตรัสรู้หรือไม่

(7) ฌานาทีสังกิลเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้มานวิโมกข์ และสมาบัติเสื่อมหรือเจริญ คล่องแคล่วจัดเจนหรือกำหนายิ่งขึ้นไป

(8) ปุพเพนิวาสานุสสติ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติภพในหนหลังได้

(9) จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

(10) อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

2) ปฏิสัมภิทา (อง. จตุกก. (บาลี) 21/172/216) คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ มีทั่วไปทั้งในพระมหาสาวกทั้งหลายด้วย ดังนี้

(1) อรรถปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำหรือข้อธรรม ต่างๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปโดยพิสดาร แม้ได้เห็นเหตุใดๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้นๆว่าปัญญาแตกฉานในอรรถ

(2) ธรรมปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นก็สามารถสืบสาวกลับไปหาสาเหตุได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในธรรม

(3) ธรรมปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นก็สามารถสืบสาวกลับไปหาสาเหตุได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในธรรม

(4) นิรุติปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่างๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรม ให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้ แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในนิรุกติ

(5) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการ และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่างๆ ว่ามีแหล่งที่มา มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกันสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้นๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ข. พระวิสุทธิคุณ ความบริสุทธิ์เป็นพระคุณสำคัญยิ่งเช่นกัน ในการที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า มองได้จากลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. พระองค์เองเป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นมาตำหนิได้

2. ทรงทำได้อย่างที่สอน คือสอนเขาอย่างไร พระองค์เองก็ทรงประพฤติอย่างนั้นด้วย อย่างพุทธพจน์ที่ว่า ตถาคตพูดอย่างใดทำอย่างนั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีและให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอนได้

3. ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่เขาฝ่ายเดียว ไม่มีพระทัยเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน หรืออามิสตอบแทนใดๆ มุ่งให้บุคคลหรือหมู่คนที่อยู่ตรงหน้าได้รับผลประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริงพระวิสุทธิคุณเหล่านี้เป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้ จะเห็นได้จากคำสรรเสริญของบุคคลต่างๆ ในสมัยพุทธกาล เช่น ดูรณาคิตะ ขออย่าให้เราต้องข้องเกี่ยวกับยศเลย และขออย่าให้ยศมาข้องเกี่ยวกับเราด้วยบุคคลผู้ใดไม่ได้โดยง่ายซึ่งความสุขอันเกิดจากเนกขัมมความสุขอันเกิดจากวิเวก สุขอันเกิดจากความสงบ สุขอันเกิดจากการตรัสรู้ เหมือนอย่างที่เราได้บุคคลผู้นั้นจึงจะยินดีความสุขแบบอบจม สุขที่เกิดจากการหลับ และความสุขที่เกิดจากลาภสักการะและสรรเสริญ (อง. ฉก. (บาลี) 22/313) จากคำกล่าวของพระสารีบุตรว่า ท่านทั้งหลาย พระตถาคตมีกายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจารบริสุทธิ์ พระตถาคตมิได้มีความประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่พระองค์จะต้องปกปิดรักษาไว้โดยตั้งพระทัยว่า ขอคนอื่นอย่าได้รู้ถึงความประพฤติชั่วทางกายทางวาจา ทางใจของเราเลย (ที. ปา. (บาลี) 11/228) ก่อนโมคคัลลานะ เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ จึงปฏิญาณได้ว่าเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ศีลของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง บรรดาสาวกไม่ต้องคอยรักษาเราโดยศีล และเราก็ไม่ต้องคอยคิดหวังให้สาวกช่วยรักษาเราโดยศีล เรามีอาชีวะบริสุทธิ์ มีธรรมเทศนาบริสุทธิ์...ไม่ต้องคิดให้สาวกช่วยรักษา (อง. ปญจก. (บาลี) 22/100.)

ค. พระกรุณาคุณ อาศัยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จออกประกาศศาสนา โปรดสรรพสัตว์ ทำให้พระองค์ 2 อย่างแรกคือพระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณเป็นที่ปรากฏ และเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกอย่างแท้จริง เสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนมนุษย์ทั้งที่เป็นกลุ่มและที่เป็นรายบุคคล โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง พระมหากรุณาธิคุณเหล่านี้ พึงเห็นตามคำสรรเสริญและคุณธรรม

อื่นๆ ที่แสดงออกความกรุณาที่แสดงออกอย่างได้ผลดีนั้น ต้องอาศัยอุเบกขา และสติสัมปชัญญะเข้าประกอบด้วย ในกรณีต่างๆ และในกรณีอื่นๆ จะต้องเข้าใจความหมายของอุเบกขาให้ถูกต้องด้วยนอกจากนี้ ความกรุณาที่แสดงออกในทางอ้อมบรมสั่งสอน ย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะผู้สอนที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตรองค์คุณของกัลยาณมิตร ซึ่งมี 7 ประการดังต่อไปนี้

1. ปิโย – น่ารัก (ในฐานะที่วางใจและสนิทสนม)
2. ครุ – น่าเคารพ (ในฐานะให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย)
3. ภาวนีโย – น่ายกย่อง (ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง)
4. วตฺตา – รู้จักพูด (คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี)
5. วจนกฺขโม – อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ อยู่เสมอและสามารถรับฟังได้

ด้วยความอดทนไม่เบื่อ)

6. คมกิริยฺจฺ กถิ กตฺตา – (กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้)
7. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย – (ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย) (อง. สดตก (บาลี) 23/34.)

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรมองค์คุณทั้ง 7 นี้ เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ ไม่จำกัดเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นการมุ่งใจเพื่อเข้าสู่ธรรมะ หรือ สติภาวนาของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้เป็นเพียงธรรมภาวนาหรือการสนทนาทั่วไป โดยไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรเป็นพิเศษก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีเพราะมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ 4 ประการ (ที. สี. (บาลี) 9/198/161)

1. **สนทสนา** ชี้แจงให้เห็นชัด คือจะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลอย่างชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงเห็นจัง เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา
2. **สมาทปนา** ชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งใดที่ควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ
3. **สมุตเตชนา** ระวังให้อาจารย์ถามแล้วกล้า คือปลูกเร้าใจกระตือรือร้นเกิดความอุสาหะมีกำลังใจ แข็งขัน มั่นใจจะทำให้สำเร็จลงได้สู้งานไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อยยาก
4. **สมปหงสนา** ปลูกปลอบใจให้สดชื่นร่าเริง คือบำรุงจิตใจให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความร่าเริงเบิกบานใจ อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ 1. ปลดเปลื้องความโง่เขลาหรือความมัวเมา 2. ปลดเปลื้องความประมาท 3. ปลดเปลื้องความเกียจคร้าน 4. สัมฤทธิ์ผลการปฏิบัติ สรุปสั้นๆ ว่า ชี้ให้เห็นชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลูกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่แล้วกล้า ร่าเริง

พระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงอนุเคราะห์ชาวโลกนั้นแสดงออกในพุทธกิจประจำวันหรือกิจวัตรประจำวันของพระองค์ ซึ่งเห็นได้ชัดว่า วันเวลาที่ผ่านไปแต่ละวันนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนอื่นๆ ทั้งนั้น และให้เห็นการรู้จักทำงานของพระมหาบุรุษพุทธกิจประจำวันแบ่งเป็น 5 อย่างดังนี้

1. ปุเรกตฺตกิจ พุทธกิจเช้าหรือภาคก่อนอาหาร ได้แก่ทรงตื่นพระบรรทมแต่เช้า เสด็จออกบิณฑบาต เสรวยแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดประชาชนในที่นั้นๆ เสด็จกลับพระวิหารรอให้พระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว เสด็จเข้าพระคันธกุฎี

2. ปัจฉาภัตตกิจ พุทธกิจภาคบ่ายหรือหลังอาหาร ระยะเวลาที่ 1 เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ทรงโอวาท พระภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้วพระสงฆ์แยกย้ายกันไปปฏิบัติธรรมในที่ต่างๆพระองค์เสด็จเข้าพระคันธกุฎีอาจทรง บรรทมเล็กน้อยแล้วถึงระยะที่ 2 ทรงพิจารณาตรวจดูความเป็นไปของสัตว์โลก ระยะที่ 3 ประชาชนในถิ่นนั้น มาประชุมในธรรมสภา ทรงโปรดแสดงธรรม

3. ปุริมยามกิจ พระพุทธกิจที่ 1 (ของราตรี) หลังจากพุทธกิจภาคกลางวันแล้วทรงสนานแล้วปลีก พระองค์เสด็จ พักหนึ่ง จากนั้นพระภิกษุสงฆ์มาเฝ้า ทูลถามปัญหาบ้าง ขอรกรรณฐานบ้าง ขอให้ทรงแสดงธรรม บ้าง ทรงใช้เวลาตลอดยามแรกนี้สนองความต้องการของพระสงฆ์

4. มัชฌิมยามกิจ พุทธกิจในมัชฌิมยาม เมื่อพระสงฆ์แยกย้ายไปแล้วทรงใช้เวลาที่เหลืออยู่ตอบ ปัญหาพวกเทพทั้งหลายที่มาเข้าเฝ้า

5. ปัจฉิมยามกิจ พุทธกิจในปัจฉิมยาม ทรงแบ่งเป็น 3 ระยะ ระยะแรก เสด็จดำเนินจงกรมเพื่อให้ พระวรกายได้ผ่อนคลาย ระยะที่ 2 เสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงบรรทมสหัสยาสน์อย่างมีพระสติสัมปชัญญะ ระยะที่ 3 เสด็จประทับนั่งพิจารณาสอดส่องเลือกสรรว่า ในวันต่อไปมีบุคคลผู้ใดที่ควรเสด็จไปโปรดโดยเฉพาะ เป็นพิเศษเมื่อทรงกำหนดพระทัยไว้แล้ว ก็เสด็จไปโปรดในภาคพุทธกิจที่ 1 คือ ปุเรภัตตกิจ (ที. ม. อ. (บาลี) 1/61, ส. อ. (บาลี) 1/285)

การทรงให้ความสนพระทัยช่วยเหลือโปรดบุคคลผู้สมควร เป็นเฉพาะบุคคลๆ เช่นนี้ผู้ได้รับการ โปรดอาจเป็นคนชั้นสูง ชั้นต่ำ เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ได้ทั้งสิ้น เช่นเสด็จไปโปรดเด็กชายมัลลภูกุณฺโฑที่กำลังนอน เฝ้านั่ง เสด็จไปโปรดลิงคาลกามาณพผู้ให้ทิศนอกจากนี้พระองค์ยังทรงเอาพระทัยใส่ในความเป็นอยู่ ทุกข์ สุข ของพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป เช่นเสด็จไปเยี่ยมภิกษุป่วยและพยาบาลภิกษุป่วยไข้ที่ไม่มีคนพยาบาลด้วยพระองค์ เอง ความกรุณาเช่นนี้เป็นเหตุนำความเลื่อมใสศรัทธา เป็นประโยชน์ในการสอน ทรงสอนคนได้โดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ ไม่ต้องใช้การลงโทษและทรงได้รับความเคารพบูชาสูงสุดด้วยความจริงใจ สรุปลักษณะปฏิบัติที่ พระองค์ที่พระองค์ทรงใช้ในการสอน

1. ทรงสอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
2. ทรงรู้และเข้าใจในสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์
3. ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง
4. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี
5. ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใจซิดสนิทสนมและพึงพอใจได้ความสุข
6. ทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนที่ยอดเยี่ยม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2559 : 10–

32)

1. **สื่อที่พระพุทธองค์ทรงนำมาใช้** การใช้อุปกรณ์การสอนของพระพุทธองค์ทรงนำสิ่งต่าง ๆ รอบตัวตามธรรมชาติพบเห็นอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวันเป็นสื่อในการสอน เช่น ในครั้งประทับอยู่ที่ป่าสาวิวัน ใกล้เมืองโกสัมพี พระองค์ทรงสอนพระภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประตูเป็นอุปกรณ์ ทรงหยิบใบประตูมากำมือ แล้วถามพระภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ที่ไหนมากกว่ากัน ฯลฯ หรือทรงใช้การเทน้ำที่ละน้อยๆ และใช้แวนตา เปรียบเทียบจากรูปธรรมไปสู่นามธรรมให้พระราหุลซึ่งตอนนั้นอายุ 7 ขวบเข้าใจได้ และที่ทรงใช้ผ้าขาวประทานให้ท่านจูฬปันถก ลูบไปมาเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเข้าสู่ธรรมะตามภูมิธรรมของผู้เรียนจน ท่านจูฬปันถกบรรลุธรรมได้ (แสง จันทรงาม, 2550 : 40-41)

2. การอุปมาหรือการเปรียบเทียบเพื่อสื่อให้เข้าใจ พระพุทธองค์ทรงนำสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นรูปธรรมมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรม จนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเป็นข้อัจจรรยยิ่ง เช่นที่พระพุทธองค์ทรงนำความแก่ ความเจ็บ ความตายไปอุปมากับสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ “เปรียบเทียบว่า ภูเขาใหญ่ศิลา ล้วนสูงจดฟ้า กลิ้งเข้ามารอบด้าน ทั้งสี่ทิศ บดขยี้สัตว์ทั้งหลายเสีย ฉันทใด ความแก่และความตาย ก็ครอบงำสัตว์ทั้งหลายฉันทนั้น” “ความตายความเจ็บไข้และความแก่ เป็นเหมือนไฟ 3 กอง ที่คอยไล่ตาม, กำลังที่จะรับมือได้ก็ไม่มี แรงที่จะวิ่งหนีก็ไม่พอ” “อายุของมนุษย์ทั้งหลายน้อย สัตบุรุษพึงดูหมิ่นอายุที่น้อยนั้น, พึงประพติเหมือนดังถูกไฟไหม้ศีรษะ” “รูปอุปมาเหมือนพุ่มพองแม่น้ำ เวทนาอุปมาเหมือนพองน้ำฝน สัญญาอุปมาเหมือนพยับแดด สังขารอุปมาเหมือนต้นกล้วย วิญญาณอุปมาเหมือนมายากล ฯ” “ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งบัณฑิต ทั้งคนมี ทั้งคนจน ล้วนเดินหน้าไปหาความตาย ทั้งหมด ภาษณะดินที่ข้างบ้านหม้อทำแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งดิบและสุก ล้วนมีความแตกทำลายเป็นที่สุดฉันทใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มีความตายเป็นที่สุด ฉันทนั้น” “แท้จริงชายหรือหญิงก็ตาม ถึงยังหนุ่มยังสาวก็ตายได้. ใครเล่าจะพึงวางใจในชีวิตว่า เรายังหนุ่มยังสาวอยู่ วันคืนเคลื่อนคล้อย อายุก็น้อยเข้าลงทุกที เหมือนอายุปลาในที่นั่งวด. ความเป็นหนุ่มเป็นสาวจะเป็นหลักอะไรได้” (ขุ.ชา. (บาลี) 28/437-441/163-5)

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีการเรียนรู้สร้างขึ้นจากพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของการเรียนรู้ เช่น ทฤษฎีในกลุ่มพฤติกรรมนิยมซึ่งนิยามการเรียนรู้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ก็จะเน้นองค์ประกอบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ส่วนทฤษฎีกลุ่มพุทธินิยมที่นิยามการเรียนรู้ว่า เป็นกระบวนการคิดหรือการพัฒนาทางสติปัญญา ก็จะเน้นที่กระบวนการคิดอย่างมีคุณภาพ ดังนั้นในการนำเสนอทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่คัดสรรว่ามีบทบาทต่อการประยุกต์สู่การออกแบบการเรียนการสอนที่จะกล่าวถึงในที่นี้จะกล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ กฎหรือหลักการพื้นฐานในการเรียนรู้ของทฤษฎีนั้น และการประยุกต์สู่การออกแบบการเรียนการสอน (ทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การสอน, [ออนไลน์])

Thorndike เป็นผู้ค้นพบกฎการเรียนรู้จากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองโดยการกระทำอย่างมีเป้าหมาย จากผลงานการทดลองจับแมวใส่กรงที่มีสลักประตูปิดไว้ให้แมวหาทางออกจากกรงเพื่อกินอาหาร โดยแมวจะต้องหาทางถอดสลักประตูให้ได้จึงจะได้กินอาหาร ซึ่งจากการทดลองพบว่า ในระยะแรกแมวใช้วิธีลองถูกลองผิด (Trial and error) และค้นพบวิธีถอดสลักประตูโดยบังเอิญทำให้ประตูเปิดและออกมากินอาหารได้ การทดลองในครั้งต่อไป ๆ มา แมวใช้เวลาเฉลียวในการหาทางออกมากินอาหารได้ การทดลองนี้ทำให้สามารถตั้งกฎการเรียนรู้ที่สำคัญดังนี้

1) กฎแห่งผล (Law of effect) พฤติกรรมการตอบสนองต่อสิ่งเร้าใดที่ได้รับผลที่ทำให้ผู้เรียนพึงพอใจ ผู้เรียนจะกระทำพฤติกรรมนั้นซ้ำ ๆ อีกหรือเรียนรู้ต่อไป แต่ถ้าไม่ได้รับผลที่พึงพอใจผู้เรียนก็จะเลิกทำพฤติกรรมนั้น

2) กฎแห่งความพร้อม (Law of readiness) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีถ้าผู้เรียนอยู่ในภาวะที่มีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ การบังคับหรือฝืนใจจะทำให้หงุดหงิดไม่เกิดการเรียนรู้

3) กฎแห่งการฝึกหัด (Law of exercise) การเรียนรู้จะคงทน หรือติดทนนานถ้าได้รับการฝึกหัดหรือกระทำซ้ำบ่อย ๆ

ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์เน้นความเชื่อมโยงของสิ่งเร้าและการตอบสนอง หากผลที่ตามมาหลังปฏิบัติเป็นสิ่งที่น่าพอใจความเชื่อมโยงของสิ่งเร้าและการตอบสนองก็จะแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นการประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอนได้ดังนี้

1) การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้เป็นพฤติกรรมที่ชัดเจน เฉพาะเจาะจงซึ่งทำให้สามารถวัดผลประเมินผลได้ว่าการเรียนรู้หรือไม่ โดยสังเกตจากพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และแจ้งให้ผู้เรียนทราบพฤติกรรมที่คาดหวัง

2) ก่อนเรียนควรสำรวจว่าผู้เรียนมีความพร้อมด้านร่างกาย จิตใจและมีความรู้พื้นฐานเดิมที่พร้อมในการเรียนรู้หรือไม่ เพื่อหาแนวทางในการเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียน

3) ควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์ปัญหา ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลองถูกลองผิด เพื่อหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจเมื่อค้นพบวิธีการแก้ปัญหาได้

4) ควรศึกษาว่าอะไรคือรางวัลหรือผลที่ผู้เรียนพึงพอใจ เพื่อใช้เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้หรือแสดงพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก

5) ควรให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนสิ่งที่เรียนรู้แล้วอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดทักษะในสิ่งนั้น

2. ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการ (Operant conditioning theory) ของสกินเนอร์ (Skinner)

Skinner, cited in Gredler (ทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การสอน, [ออนไลน์]) เป็นผู้ให้นิยามการเรียนรู้ว่า คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เป็นผลอันเกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการของสกินเนอร์ เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่อธิบายการเรียนรู้ว่าเกิดจากการวางเงื่อนไขของสิ่งเร้าซึ่งผู้เรียนต้องลงมือกระทำหรือปฏิบัติเพื่อหาทางแก้ปัญหาจึงจะได้รับผลที่พึงพอใจ ถ้ามีการเรียนรู้เกิดขึ้นจะสังเกตได้ว่าการตอบสนองเพิ่มขึ้น เมื่อไม่มีการเรียนรู้อัตราการตอบสนองจะลดลง การเรียนรู้จึงตีความว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือเทียบได้กับการตอบสนองนั่นเอง การตอบสนองนั้นวัดได้จากอัตรา/ความถี่ของการตอบสนอง ดังนั้นองค์ประกอบในการเรียนรู้ของสกินเนอร์จึงประกอบด้วย สิ่งเร้าที่มีการวางเงื่อนไขการตอบสนองของผู้เรียนและผลที่ตามมา

สกินเนอร์ ได้ทำการทดลองกับหนูและนกโดยการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการในลักษณะต่าง ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรม โดยสกินเนอร์สนใจการเสริมแรง (Reinforcement) ที่มีผลต่อการแสดงพฤติกรรม ทำให้เกิดข้อสรุปสำคัญในการเรียนรู้ว่า การกระทำใด ๆ ถ้าได้รับการเสริมแรงมีแนวโน้มที่จะกระทำซ้ำอีก ส่วนการกระทำใดที่ไม่มีการเสริมแรงมีแนวโน้มว่าความถี่ของการกระทำจะลดลงและหายไปในที่สุดการเสริมแรงของสกินเนอร์ แบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่

1) การเสริมแรงแบบปฐมภูมิ (Primary reinforcement) คือ สิ่งเร้าที่สามารถทำให้ความถี่ของการแสดงพฤติกรรมเพิ่มขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยการฝึกฝน ซึ่งเป็นสิ่งเร้าตามธรรมชาติ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

2) การเสริมแรงแบบวางเงื่อนไขหรือการเสริมแรงทุติยภูมิ (Conditioned or secondary Reinforcement) คือ สิ่งเร้าที่ทำให้พฤติกรรมเข้มแข็งขึ้น การเสริมแรงแบบวางเงื่อนไขแบ่งได้ ดังนี้

(1) การเสริมแรงทางบวก (Positive reinforcement) คือ การให้สิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดผลทางบวกแก่พฤติกรรม ทำให้ความถี่ของพฤติกรรมเพิ่มขึ้นหรือมีการผลิตซ้ำของพฤติกรรม เช่น การที่ผู้เรียนส่งงานครบตามกำหนด เมื่อได้รับคำชมเชยจากผู้สอน ทำให้ผู้เรียนส่งงานครบตามกำหนดอีก

(2) การเสริมแรงทางลบ (Negative reinforcement) คือ การลดหรือการถอนสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดผลที่ไม่พึงพอใจ ทำให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์เพิ่มขึ้น เช่น เสียงดังและห้องเรียนที่ร้อนอบอ้าวเป็นสิ่งเร้าที่ทำให้นักเรียนหงุดหงิด ไม่สนใจเรียน เมื่อติดเครื่องปรับอากาศทำให้นักเรียนมีความตั้งใจเรียนมากขึ้น หรือนักเรียนรีบออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อหลีกเลี่ยงรถติดทำให้มาถึงโรงเรียนทันเวลา เป็นต้น

ตามแนวคิดของสกินเนอร์ การเสริมแรงทางบวกจึงเปรียบได้กับรางวัล สำหรับการลงโทษ หมายถึง การหยุดให้การเสริมแรงทางบวก เช่น ไม่อนุญาตให้นักเรียนเล่นเกมคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ชอบ หรือเพิ่มการเสริมแรงทางลบ เช่น ให้นักเรียนคัดไทย 50 จบ เป็นต้น จากการศึกษาของสกินเนอร์เรื่องผลของการลงโทษได้ข้อสรุปว่า

1) การลงโทษช่วยยับยั้งหรือลดการแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์เพียงชั่วคราว ซึ่งไม่สามารถแก้ปัญหาอย่างถาวร

2) การลงโทษทำให้เกิดการตอบโต้ทางอารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา เช่น ความคับข้องใจ ความโกรธและความรู้สึกผิด

3) การลงโทษไม่ได้ช่วยให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น การลงโทษนักเรียนที่ใช้เวลายากรณ์ผิดในการพูด ไม่ได้ช่วยให้นักเรียนเรียนรู้การพูดที่ถูกต้อง

ในการปรับพฤติกรรม สกินเนอร์เสนอแนะให้หลีกเลี่ยงเงื่อนไขที่ทำให้ต้องมีการลงโทษไปให้การเสริมแรงกับพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น เมื่อไม่ต้องการให้นักเรียนแสดงพฤติกรรม การแข่งขัน ก็ให้รางวัลกับพฤติกรรมความร่วมมือ เป็นต้น สำหรับการเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้เร็วขึ้นเมื่อได้รับการเสริมแรงทุกครั้งที่ตอบสนองได้ถูกต้อง เมื่อผู้เรียนเรียนรู้พฤติกรรมใหม่แล้ว ควรให้การเสริมแรงเป็นครั้งคราวเพื่อไม่ให้นักเรียนคาดหวังรางวัลทุกครั้งการ ประยุกต์สู่การสอน

ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการของสกินเนอร์ ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอนได้ดังนี้

1) ควรวิเคราะห์การเรียนรู้ออกเป็นพฤติกรรมย่อย ๆ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันตามลำดับจากพื้นฐานไปสู่ขั้นที่ซับซ้อนขึ้น โดยนำเสนอสิ่งเร้าการเรียนรู้ไปตามลำดับขั้นและจัดให้มีการเสริมแรงหรือรางวัลที่ผู้เรียนพอใจเมื่อแสดงพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ผู้สอนต้องการให้เกิดขึ้นในแต่ละขั้นเพื่อให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้ในขั้นต่อไป สื่อการสอนที่พัฒนาขึ้นจากหลักการสอนนี้คือ บทเรียนแบบโปรแกรม บทเรียนสำเร็จรูป และบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น

2) การเรียนที่ได้ผลดีคือ การเรียนเป็นรายบุคคล ซึ่งผู้เรียนเป็นผู้กระทำด้วยตนเองและปรับพฤติกรรมไปตามผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยครูใช้รางวัล หรือการเสริมแรงเป็นกลไกในการส่งเสริมการแสดงพฤติกรรม

3) ใช้การเสริมแรงในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียนแทนการลงโทษ โดยให้รางวัลที่ผู้เรียนพึงพอใจเป็นแรงเสริมสำหรับพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้น หรือให้รางวัลหรือการเสริมแรงสำหรับพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับพฤติกรรมที่ไม่ต้องการให้กระทำ

4. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive development theory)

นักทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ได้แก่ เพียเจต์ (Piaget) และไวทสกี (Vygotsky) ทั้งสองท่านอธิบายพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์แตกต่างกัน ดังนี้

1. พัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ เพียเจต์ อธิบายพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลว่า คือ การพัฒนาการคิดเชิงตรรกะหรือการคิดเชิงเหตุผลตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ ช่วงการเปลี่ยนแปลงของการให้เหตุผลจากรูปแบบหนึ่งไปสู่การให้เหตุผลในอีกรูปแบบหนึ่งของบุคคลนั้นจะเป็นไปตามลำดับขั้นตอนแน่นอนสำหรับทุกคน การเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งจะเร็วหรือช้าแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วุฒิภาวะ อิทธิพลทางสังคม และกระบวนการคิดของแต่ละคน เพียเจต์แบ่งพัฒนาการทางสติปัญญาหรือการเรียนรู้ของเด็กตามช่วงวัย เป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

1) ขั้นรับรู้ทางประสาทสัมผัส (Sensorimotor period) เริ่มตั้งแต่แรกเกิด-2 ปี เป็นช่วง ที่ทารกเรียนรู้โลกผ่านการกระทำและรับรู้ข้อมูลจากการสัมผัส ทารกจะใช้ปฏิกิริยาแบบสะท้อน (Reflexes) ซึ่งติดตัวมาแต่เกิด ในการโต้ตอบทันทีต่อสิ่งเร้าในระยะแรก และค่อย ๆ พัฒนาเป็นการเคลื่อนไหวอย่างตั้งใจและมีการวางแผน จนสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เช่น การเดิน การวิ่งตามที่ต้องการได้ การกระทำเช่นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจและสร้างความรู้ความเข้าใจต่อโลกรอบตัวเด็ก ในช่วงแรกของพัฒนาการเด็กเล็ก ๆ จะรับรู้และสนใจเฉพาะวัตถุที่จับต้องได้และสามารถมองเห็นในขณะนั้น ยังไม่สามารถแยกตัวเองออกจากสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อถึงตอนปลายของช่วงพัฒนาการ เด็กเริ่มรู้จักการแยกตนเองออกจากสิ่งของและสิ่งแวดล้อม คือรู้ว่าของยังคงอยู่ที่เดิมแม้ว่าจะมองไม่เห็น ในช่วงนี้เด็กเริ่มเข้าใจเหตุผลในเรื่องเวลา สถานที่ และมีความสามารถในการสร้างตัวแทนของความคิด

2) ขั้นก่อนปฏิบัติการ (Preoperational period) อายุ 2-7 ปี เป็นขั้นที่เด็กเริ่มก้าวจาก การกระทำสู่การคิด หรือการกระทำจากภายใน ก่อนขั้นนี้โครงสร้างความคิดของเด็ก (Schema) ยังผูกอยู่กับการกระทำ หมายถึงเด็กยังไม่สามารถระลึกถึงอดีต การคิดล่วงหน้าหรือการทำนาย เนื่องจากการจำได้หรือการคิดล่วงหน้าได้นั้นเด็กต้องสามารถสร้างสัญลักษณ์ขึ้นในโครงสร้างความคิด ความสามารถในการคิดโดยใช้สัญลักษณ์ยังเป็นงานที่ยากสำหรับเด็กในวัยนี้ อย่างไรก็ดี เด็กในวัยนี้จะมี พัฒนาการทางภาษาอย่างรวดเร็วสามารถใช้ภาษาในการสื่อความหมายและเริ่มมีพัฒนาการทางความรู้ ความเข้าใจ และความหมายของสัญลักษณ์ หรือเรียนรู้ผ่านจินตนาการได้โดยเริ่มมีการเล่นเลียนแบบ เป็นขั้นเริ่มต้นของการใช้เหตุผล กล่าวคือการรับรู้และการคิดแก้ปัญหาในสิ่งที่ตนเองเห็นเป็นส่วนใหญ่ มองอะไรเพียงด้านเดียวโดยยังขาดความเข้าใจเรื่องความคงที่ของสาร และไม่สามารถคิดย้อนกลับได้ มีการทดลองที่ยืนยันการคิดของเด็กในวัยนี้คือ เมื่อนำเอาภาชนะขนาดเดียว กัน 2 ใบ ใส่น้ำให้มีระดับเท่ากันมาให้ดู นักเรียนสามารถบอกได้ว่า น้ำในภาชนะทั้งสองเท่ากัน แต่เมื่อนำน้ำในอีกภาชนะหนึ่งไปใสในภาชนะที่มีรูปทรงสูงกว่า นักเรียนจะตอบว่า น้ำในภาชนะทรงเดิมและภาชนะทรงสูงไม่เท่ากัน จะเห็นว่าคำตอบของเด็กมีจุดสนใจพุ่งไปยังระดับของน้ำที่เห็นมากกว่าความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของภาชนะที่ใส่น้ำที่มีความสัมพันธ์กับระดับของน้ำ กล่าวโดยสรุป เด็กในวัยนี้ยังไม่สามารถให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงหรือคิดวิเคราะห์จำแนกความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยหลักเหตุผล

3) ขั้นปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม (Concrete operational period) อายุ 7-11 ปี เด็กในวัยนี้สามารถคิดอย่างมีเหตุผล ลักษณะสำคัญของการคิดในขั้นนี้ก็คือ การรับรู้ความคงที่ของโลกกายภาพอย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยมีความเข้าใจว่าวัตถุไม่ว่าจะเปลี่ยนภาชนะบรรจุ เปลี่ยนรูปร่างหรือเปลี่ยนที่วางก็ตาม แต่ยังคงมีลักษณะพื้นฐานเดิม และเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถเปลี่ยนกลับคืนได้ พัฒนาการที่สมบูรณ์ในขั้นนี้ คือ เป็นวัยที่เด็กพัฒนาความสามารถในการจัดประเภทของสิ่งของโดยพิจารณาจากคุณลักษณะเดียวของวัตถุ เช่น ถ้าให้นักเรียนจัดกลุ่มปากกาที่มีสีและรูปร่างแตกต่างกัน นักเรียนสามารถจัดกลุ่มปากกาที่มีรูปร่างต่างกันได้ในวัยนี้ นักเรียนมีความเข้าใจการจัดลำดับ สร้างลำดับได้อย่างมีเหตุผล เช่น เรียงลำดับสิ่งของจากน้อยไปมาก หรือเรียงลำดับจากสูงไปต่ำ เป็นต้น สามารถคิดย้อนกลับและสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงใหม่ได้ จึงเป็นขั้นที่นักเรียนสามารถพัฒนาการคิดอย่างเป็นระบบและเป็นตรรกะ แต่ยังต้องการอุปกรณ์ที่เป็นรูปธรรมช่วยในการคิด

4) ขั้นการคิดอย่างเป็นเหตุผล (Formal operational period) อายุ 12 ปี ขึ้นไป จนถึงวัยผู้ใหญ่ พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กไม่ได้มาถึงในขั้นนี้ทุกคน การเรียนรู้ในขั้นก่อนหน้านี้นี้ยังคงมีอิทธิพลอยู่เป็นขั้นพัฒนาจากการคิดเชิงรูปธรรมสู่การคิดเชิงนามธรรม เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถสร้างความคิดเชิงเหตุและผลเพื่ออธิบายและแก้ปัญหาที่พบ สามารถสร้างสมมติฐานและทฤษฎีแบบนักวิทยาศาสตร์

อนึ่ง การจัดการเรียนรู้ใด ๆ ครูผู้สอนถือว่ามิบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้สอนหรือ ผู้จัดการเรียนรู้เพื่อทำให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติ และบรรลุตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา ผู้สอนจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักการ ดังมีนักคิดแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ที่น่าสนใจศึกษาประกอบ ดังนี้

กาญจนา คุณารักษ์ (2552 : 341) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนรู้เป็นการศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล โดยพิจารณาจากปรีชาญาณทางสติปัญญา วุฒิภาวะทางอารมณ์ ปรีชาญาณทางความอดทน วิริยะ พัฒนาการและศักยภาพต่างๆ วิธีการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน ความสนใจความถนัด สภาพความเป็นอยู่ และครอบครัว ปัญหาข้อจำกัด ตลอดจนความต้องการในการพัฒนา เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มศักยภาพ โดยการจัดการเรียนรู้ที่สนององค์รวมของชีวิตด้วยการบูรณาการเชื่อมโยงกับชีวิตจริง ของผู้เรียน

โกมล ไพศาล (2554 : 10) กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนรู้ครูมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้สอนหรือ ผู้จัดการเรียนรู้เพื่อทำให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติ ตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา ผู้สอนจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักการ จัดการเรียนการสอนตาม พรบ. การศึกษาแห่งชาติ และหลักการเรียนการสอน จนสามารถจัดการเรียนรู้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

ธนวัฒน์ ธิธิธนานันท์ (2556 : 19) กล่าวไว้ว่า การเรียนการสอน เป็นการจัดการประสบการณ์โดยใช้กิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดการเรียนการสอนจะมีประสิทธิภาพผู้สอนจะต้องจัดทำแผนการเรียนเป็นอย่างดี และดำเนินการ ตามแผนการเรียนรู้นี้ที่กำหนดไว้

5. เยาวชนจำเป็นต้องศึกษาสาระการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

เพื่อให้เข้าใจโลกที่ซับซ้อน สามารถปกครองดูแลตนเอง รับผิดชอบ เอาใจใส่ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมของโลกได้ดังนั้นตลอดระยะเวลาของการศึกษาขั้นพื้นฐาน

(1) ควรแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ได้ใช้ความรู้ อย่างมีความหมายเพื่อการตัดสินใจการสำรวจตรวจสอบการสืบค้นการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ และนำทาง ตนเองและผู้อื่นเชื่อมโยงความรู้ที่เรียนรู้สู่โลกแห่งความเป็นจริงในชีวิตได้

(2) กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมได้บูรณาการสรรพความรู้ กระบวนการ และปัจจัยต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ตามเป้าหมายของท้องถิ่นและประเทศชาติการเรียนการสอน ต้องใช้ข้อมูลความรู้ทั้งในระดับท้องถิ่นประเทศชาติ และระดับโลกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน

(3) ผู้เรียนได้อภิปรายประเด็นปัญหาพร้อมสมัยร่วมกับเพื่อนและผู้ใหญ่สามารถ แสดงจุดยืนในค่านิยมจริยธรรมของตนอย่างเปิดเผยและจริงใจขณะเดียวกันก็รับฟังเหตุผลของผู้อื่นที่ แตกต่างจากตนอย่างตั้งใจ

(4) การเรียนการสอนเป็นบรรยากาศของการส่งเสริมการคิดขั้นสูงในประเด็น หัวข้อที่ลึกซึ้งท้าทายผู้สอนปฏิบัติต่อผู้เรียนที่จะให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีความหมาย ให้ผู้เรียนได้รับการประเมินที่เน้นการนำ ความรู้มาประยุกต์ใช้ทุกรายวิชา

(5) กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีการจัดเตรียมโครงการที่สอดคล้อง กับภาพความเป็นจริงของสังคมที่ให้ผู้เรียนได้นำสิ่งที่เรียนไปใช้จริงในการดำเนินชีวิต (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 : 7-9)

สรุปได้ว่า มาตรฐานการเรียนรู้ทั้งสามข้อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ โดยคณะกรรมการได้นำหัวข้อทั้ง 9 มาวิเคราะห์จัดระบบใหม่เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างหัวข้อเหล่านั้น มุ่งจะได้เป็นประโยชน์สำหรับการเรียนแบบบูรณาการภายในเนื้อหาสาระพระพุทธศาสนาด้วยกัน ดังนั้น เราจึงคงหัวข้อสำคัญในหลักสูตรเดิมไว้นำมาจัดกรอบความคิดใหม่เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงกันเป็นระบบ

6. บทสรุป

การปรับปรุงเนื้อหาพระพุทธศาสนาใหม่ให้สอดคล้องกับคาบเวลาที่เพิ่มขึ้น ยังคงกำหนดให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนา ทุกคนต้องเรียน ในการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ประกอบด้วยมาตรฐาน 3 ข้อ ซึ่งเทียบได้กับไตรสิกขา อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ดังนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่จะให้ได้มาตรฐานทั้งสามข้อต้องเป็นการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาการจัดทำรายละเอียดเนื้อหาสาระวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่มุ่งแก้ไขข้อด้อยที่พบในหลักสูตรเดิมและในขณะเดียวกันก็ให้ได้มาตรฐานการเรียนรู้ทั้งสามข้อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ต่อไป

7. เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). *การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
กาญจนา คุณารักษ์. (2552). *การออกแบบการเรียนการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- โกมล ไพศาล. (2554). การจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้เองในรายวิชา คณิตศาสตร์วิเคราะห์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การสอน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/> (สืบค้นเมื่อ 4 เมษายน 2566)
- ธนวัฒน์ ธิติชนานนท์. (2556). เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การวัดและประเมินผลการศึกษา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 11, กรุงเทพฯ: สหธรรมิกจำกัด.
- แสง จันทรงาม. (2550). วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Skinner, cited in Gredler. ทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การสอน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/> (1997, p. 74-79). (สืบค้นเมื่อ 8 พฤษภาคม 2566)